

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2019.4.17>

Олександр Олександрович Хань,

кандидат юридичних наук,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

відділ організації наукової роботи (старший науковий співробітник),

кафедра правоохоронної діяльності та поліційстики

(старший викладач);

<https://orcid.org/0000-0001-9912-1547>,

e-mail: aa_khan@ukr.net

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМНОГО ПІДХОДУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

На підставі аналізу стану наукових досліджень алгоритмізації та програмування слідчої діяльності в криміналістиці обґрунтовано доцільність застосування програмного підходу до вирішення типових тактичних завдань в інших сферах правоохоронної діяльності. Визначено теоретичні передумови розробки програм здійснення процесуальних дій суб'єктами правоохоронної діяльності в Україні (кримінально-процесуальної, оперативно-розшукової та адміністративно-юрисдикційної). Визначено необхідність активізації наукових досліджень у напрямку розбудови галузевих концепцій тактики різних видів правоохоронної діяльності та їх складових елементів (поняття тактики, тактичної ситуації, тактичного завдання, тактичного прийому та системи тактичних прийомів і їх ситуаційної зумовленості).

Ключові слова: правоохоронна діяльність, кримінально-процесуальна діяльність, слідча діяльність, діяльність прокурора та судді у кримінальному провадженні, оперативно-розшукова діяльність, криміналістичні програми й алгоритми, програмування та алгоритмізація правоохоронної діяльності.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Діяльність працівника будь-якого правоохоронного органу можна розглядати з позиції систематичного виконання завдань, характер яких детермінується особливостями ситуації того чи іншого процесуального заходу, який він реалізує. З метою надання практичних рекомендацій щодо вирішення тактичних завдань та управління ситуацією тієї чи іншої кримінально-процесуальної дії криміналістика

розробляє відповідні наукові положення. Саме в результаті таких наукових пошуків і виникла ідея криміналістичної алгоритмізації та програмування. Проте сучасні напрямки наукових розробок щодо оснащення правоохоронців програмами здійснення процесуальних дій здебільшого стосуються діяльності слідчого. Поза увагою науковців залишаються такі сфери кримінально-процесуальної діяльності, як оперативно-розшукова діяльність і діяльність прокурора та судді у кримінальному провадженні.

Стан дослідження проблеми

У фаховій літературі зустрічаються окремі пропозиції щодо розробки програм здійснення інших процесуальних дій, окрім слідчих, наприклад програми з підготовки до проведення судового допиту (Н. М. Максимішин) [1, с. 20], побудови алгоритмів проведення оперативно-розшукових дій (С. І. Ніколаюк) [2, с. 193–202], алгоритмізації адміністративної діяльності поліцейського (М. О. Качинська) [3, с. 172–173]. Проте хоча такі рекомендації і автори називають програмами та алгоритмами, вони подаються у занадто узагальненому вигляді й не будуються у відповідності до типових ситуацій, що виникають на практиці.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є визначення перспектив побудови програм здійснення процесуальних дій різних видів правоохоронної діяльності. Ця мета досягається шляхом послідовного виконання так *завдань*: 1) визначення стану наукових досліджень із криміналістичного програмування та сфери його застосування; 2) окреслення теоретичних передумов для розробки програм здійснення окремих процесуальних дій у правоохоронній діяльності та визначення стану їх розробленості у науці; 3) обґрунтування можливості побудови програм здійснення процесуальних дій у різних сферах правоохоронної діяльності.

Наукова новизна дослідження

За результатами дослідження сформульовано необхідні теоретичні передумови розробки програм провадження окремих процесуальних дій у правоохоронній діяльності й обґрунтовано доцільність побудови таких програм.

Виклад основного матеріалу

Введення категорії «програмування» до понятійного апарата криміналістики передусім пов'язується з активним пошуком нових наукових форм надання організаційно-тактичних і методичних порад слідчому, а саме таких, що за своєю сутністю є більш лаконічними, детермінованими ситуаціями, які виникають, і мають пряму рекомендаційну форму до реалізації. Ідеться про те, що в науці розробляються типові програми, які в практичній діяльності виступають

своєрідними орієнтирами, до яких звертається слідчий. Так, формулюючи завдання здійснення окремої слідчої (розшукової) дії, слідчий керується розробленими вченими-криміналістами програмами, в яких відповідно до типових версій та ситуацій слідчої (розшукової) дії даються варіанти найбільш оптимального вирішення такого типу завдань. Виходячи із ситуації слідчої (розшукової) дії, що склалася, з огляду на власні можливості та положення типової програми, слідчий визначає найбільш ефективні та раціональні шляхи вирішення завдань конкретного акту розслідування.

За змістом криміналістичні програми мають містити у собі два складових елементи: 1) правила рекомендаційного характеру, що передбачають можливість багатоваріантного підходу до вирішення певних завдань; 2) жорстко детерміновані алгоритми, що мають вигляд чітко визначеного переліку дій (кроки алгоритму). Правила рекомендаційного характеру забезпечують можливість варіативного підходу до визначення шляхів і засобів вирішення завдань залежно від ситуації, що склалася. Алгоритмічна складова програм є більш опрідеченою і має обмежену сферу реалізації. У найпростішому розумінні алгоритм – це найбільш оптимальний типовий шлях вирішення типового завдання. При цьому завдання за допомогою алгоритму вирішуються поетапно.

Як підґрунтя для створення програм у криміналістиці здебільшого використовуються вже розроблені за допомогою методу узагальнення ситуацій види типових слідчих ситуацій і ситуацій окремих слідчих (розшукових) дій. І це – незважаючи на загальноприйняте положення про те, що у слідчій практиці неможливо зустріти дві абсолютно ідентичні ситуації слідчої (розшукової) дії. Абсолютно ідентичних – немає, але типові – є, адже будь-яка людська діяльність, у тому числі й діяльність із здійснення слідчих (розшукових) дій як частин та етапів розслідування, має певні закономірності. Виділення й узагальнення цих закономірностей і дозволяють типізувати таку діяльність. Слід також зауважити, що одночасно поряд із типовими ситуаціями слідчої (розшукової) дії з'являються й такі категорії, як «типове тактичне завдання слідчої (розшукової) дії», характерне для будь-якої типової ситуації; «типове тактичне рішення» – дія, що спрямовується на управління ситуацією, що виникла, чи на її вирішення.

Найвні теоретичні розробки з криміналістичного програмування та запропоновані конкретні програми наразі стосуються методики досудового розслідування окремих видів злочинів, а також тактики здійснення окремих слідчих (розшукових) дій [4; 5]. Однак слідчий не є єдиним можливим суб'єктом озброєння тактичними рекомендаціями у формі алгоритмів і програм. Предметом дослідження криміналістичної тактики є не лише слідча діяльність, а й оперативно-розшукова, судова і прокурорська діяльності у кримінальному провадженні.

Наприклад, Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначається комплекс гласних і негласних оперативно-розшукових заходів, таких як опитування осіб, контрольна поставка, контрольована й оперативна закупка, проникнення та обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, здійснення аудіо- й відеоконтролю особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію, її огляд та виймка, спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо- й відеоконтроль місця, встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу тощо. Здійснення цих заходів оперативно-розшуковими підрозділами також вимагає оптимізації дій з метою досягнення найбільшого результату з найменшими затратами сил і засобів.

Необхідною основою їх алгоритмізації та програмування, так само як і у випадку будь-якого іншого виду криміналістичної діяльності, слід визнати наявність достатнього рівня розробленості тактики її здійснення, вироблення типових ситуацій, що виникають під час здійснення відповідних дій типових завдань і систем тактичних прийомів їх вирішення щодо кожної ситуації.

У теорії оперативно-розшукової діяльності з цього приводу проведено наукові дослідження, які мають позитивний результат. Ідеться як про розробку загальних теоретичних положень оперативно-розшукової тактики, так і про розробку тактики проведення окремих оперативно-розшукових заходів [6]. Окрім поняття оперативно-розшукової тактики, сформульовано поняття оперативно-розшукових ситуацій [7, с. 42–43] та оперативної комбінації і її ситуаційної зумовленості [8]. Більш того, зустрічаються окремі пропозиції і щодо побудови алгоритмів проведення оперативно-розшукових дій [2].

Пропозицію щодо озброєння суду знаннями з криміналістичної тактики запропонував Л. Є. Ароцкер у 1964 р. [9, с. 29]. У подальшому ця пропозиція знайшла свою підтримку у працях деяких науковців [10; 11], що призвело до розробки тактики здійснення окремих судових дій: судового допиту, судового огляду, пред'явлення для впізнання, призначення та проведення судових експертиз [12]. Усе це вказує на об'єктивну можливість постановки питання про застосування програмного підходу до діяльності судді та розробки алгоритмів та програм щодо вирішення типових ситуацій під час здійснення окремих судових дій.

Останніми роками з'являються ідеї і щодо розробки тактики діяльності прокурора у кримінальному процесі, зокрема на стадії судового слідства, і пропонується визначення цього виду тактики [13, с. 7], наголошується на необхідності врахування судової ситуації під

час обрання моделі поведінки прокурора. Згадується і про доцільність побудови алгоритмів дій, спрямованих на вирішення судових ситуацій прокурором [14]. У зв'язку з цим алгоритмізацію та програмування діяльності прокурора слід вважати досить перспективним напрямком криміналістичних досліджень.

Не менш важливим є тактичне наповнення адміністративної діяльності правоохоронних органів і на підставі цього побудови програм дій працівника поліції, прикордонної служби, Національної гвардії, Митної служби тощо під час здійснення ними своїх адміністративних повноважень, як-то: з охорони громадського порядку та державного кордону, дій у надзвичайних ситуаціях, провадженнях у справах про адміністративні правопорушення тощо. Наприклад, Закон України «Про Національну поліцію» визначає право поліцейських застосовувати превентивні та примусові поліцейські заходи: перевірку документів особи, опитування особи, поверхневу перевірку й огляд, зупинення транспортного засобу, вимогу залишити місце й обмеження доступу до певної території, обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю, проникнення до житла чи іншого володіння особи, перевірку дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ, застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки й відеозапису; перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб; поліцейське піклування, фізичний вплив (сила), застосування спеціальних засобів і вогнепальної зброї.

Адміністративне провадження, як і кримінальне, передбачає проведення певного кола процесуальних заходів. Кодекс України про адміністративні правопорушення визначає такі заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення: адміністративне затримання особи, особистий огляд та огляд речей, вилучення речей і документів, тимчасове вилучення посвідчення водія, тимчасове затримання транспортного засобу, відсторонення осіб від керування транспортними засобами, річковими і маломірними суднами й огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції.

Обґрунтуванням можливості застосування програмного підходу в адміністративній діяльності правоохоронних органів є однорідність адміністративно-процесуальної та кримінально-процесуальної діяльності, які охоплюються єдиним поняттям «правоохоронна діяльність», про що неодноразово зазначалось у фаховій юридичній літературі.

Правоохоронна діяльність за суб'єктно-об'єктивним критерієм складається з таких напрямів: попередження правопорушень, охорона громадського порядку, громадської безпеки і власності, оперативно-розшукова та розвідувальна діяльність, контрольна-наглядова діяльність, досудове розслідування в кримінальних справах та адміністративне провадження, правосуддя, виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів розслідування і прокурорів, надання правової допомоги [15, с. 72].

Є відомим для сфери адміністративної діяльності і поняття тактики, хоч і у своїй специфічній інтерпретації. Так, у межах навчальної дисципліни «Тактико-спеціальна підготовка», впровадженій в абсолютній більшості вищих закладів освіти системи Міністерства внутрішніх справ України, застосовуються такі поняття, як «тактика професійної діяльності» та «спеціальна тактика». Спеціальна тактика, на думку окремих науковців, охоплює розробку і впровадження в практику застосування превентивних і примусових поліцейських засобів, типових способів, методів і прийомів дій особового складу органів і підрозділів в екстремальних ситуаціях, вибір найбільш раціональних варіантів групування сил (бойового порядку) для кожної конкретної ситуації, планування дій усіх сил, що залучаються до вирішення такої ситуації, і безпосереднє управління ними в процесі спеціальних операцій. Тактика професійної діяльності охоплює питання несення служби окремими нарядами (екіпажами) поліції, основні завдання, порядок організації і несення служби поліцейськими з охорони публічного порядку, забезпечення публічної безпеки, боротьби з правопорушеннями на вулицях, площах, транспортних магістралях і в інших публічних місцях [16, с. 9–10].

Розробляються науковцями й конкретні тактичні рекомендації щодо оптимальної реалізації тих чи інших видів адміністративної діяльності поліції, наприклад алгоритм дій дільничного офіцера поліції під час розгляду заяв і повідомлень про вчинення насильства в сім'ї, що містять ознаки адміністративного правопорушення [3, с. 172–173].

На шляху до застосування програмного підходу в адміністративній діяльності правоохоронних органів стоїть відсутність належних теоретичних розробок тактики її здійснення. Наразі ані адміністративним правом, ані поліцейською як її підгалуззю не вироблено поняття тактичного прийому адміністративної діяльності, наприклад поліцейського, ситуаційної зумовленості тактики цієї діяльності, не приділяється увага й виробленню типових тактичних ситуацій, що можуть виникати під час застосування різних видів поліцейських заходів під час провадження в справах про адміністративні правопорушення; відсутні розробки систем тактичних прийомів управління такими ситуаціями.

Висновок

Слід підкреслити можливість і доцільність імплементації ідей алгоритмізації та програмування в інші сфери правоохоронної діяльності поряд із слідчою. Убачається, що програмний підхід можна застосовувати у будь-якій сфері правоохоронної діяльності, якщо: 1) така діяльність має ситуаційний характер, а виконувати завдання, що виникають під час здійснення цієї діяльності, можна через послідовне здійснення певних дій; 2) існує необхідність упорядкування цієї діяльності через надання тактичних рекомендацій у сучасній формі із застосуванням комп'ютерних технологій та можливістю їх використання безпосередньо під час виконання дій, у «польових умовах»; 3) існує достатній рівень розробленості теоретичних основ тактики конкретного виду правоохоронної діяльності (вироблено поняття тактики, тактичної ситуації, тактичного завдання, тактичного прийому та системи тактичних прийомів).

Поряд із цим аналіз наукових джерел, в яких досліджуються різні види правоохоронної діяльності, вказує, що здебільшого проблема їх програмування та алгоритмізації полягає в недостатній розробленості теоретичних основ тактики цих видів діяльності. Подолання ж таких наукових прогалин є цілком можливим і досягається через активізацію наукового пошуку у цьому напрямку.

Список бібліографічних посилань: 1. Максимішин Н. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 20 с. 2. Николаюк С. І. Алгоритмізація дій оперативних працівників в процесі оперативного пошуку ознак господарських злочинів шляхом використання можливостей нечіткої логіки. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 1. С. 193–202. 3. Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник / за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, В. А. Троян та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 432 с. 4. Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 189 с. 5. Шаталов А. С. Понятие криминалистической алгоритмизации и программирования расследования преступлений. *Государство и право*. 2000. № 8. С. 29–39. 6. Бирюков Г. М. Оперативно-розыскная тактика: теоретическое осмысление понятия, содержание и структура // Проблемы совершенствования законодательства и практика его применения с учетом прогноза преступности : материалы науч.-практ. конф. (г. Луганск, 20–21 мая 1999 г.) / МВД Украины, Луганск. ин-т внутр. дел. Луганск : РИО ЛИВД МВД Украины, 1999. С. 3–9. 7. Павленко С. О. Сутність та зміст оперативно-розшукової ситуації. *Форум права*. 2018. № 4. С. 42–63. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1495589>. 8. Шендрік В. В. Оперативна комбінація: теоретико-правові та організаційно-тактичні основи (за матеріалами діяльності

кримінальної міліції) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 20 с. **9.** Ароцкер Л. Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве. М., 1964. 223 с. **10.** Сычева О. И. Тактика судебного следствия : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Казань, 2009. 219 с. **11.** Вільгушинський М. Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики : монографія. Харків : Право, 2010. 168 с. **12.** Мірошніченко Ю. М. Правові і тактико-організаційні основи судового розгляду кримінальних справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 18 с. **13.** Субботин Е. А. Тактика общенадзорных действий прокурора : учеб. пособие. Харьков : ИПКК, 1993. 96 с. **14.** Туркот М., Щербакоча Г. Тактика подання доказів прокурором під час судового розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 170–178. **15.** Соколенко О. Напрямки правоохоронної діяльності: особливості теоретичного розуміння. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Вип. 93. С. 69–72. **16.** Тактико-спеціальна підготовка : навч. посіб. / Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2017. 277 с.

Надійшла до редколегії 19.12.2019

Khan O. O. Perspectives for Using the Programmatic Approach within the Activities of Law Enforcement Agencies of Ukraine

On the basis of the analysis of the state of research of algorithms and programming of investigative activity in criminalistics, the author has grounded the expediency of applying a programmatic approach to solving typical tactical problems in other areas of law enforcement activities. Theoretical prerequisites for the development of procedural action programs by law enforcement entities in Ukraine (criminal and procedural, operative and search, administrative and jurisdictional) have been determined. The necessity of intensifying scientific researches in the direction of development of branch concepts of tactics of different types of law enforcement activities and their constituent elements (the concept of tactics, tactical situation, tactical task, tactical technique and system of tactical techniques and their situational pre-determination) has been determined. In particular, the author has determined that the investigator is not the only possible subject of being armed with tactical recommendations in the form of algorithms and programs. The subject matter of the research of criminalistic tactics is not only investigative activity, but also operative and search, judicial and prosecutorial activity in criminal proceedings. Equally important is the tactical completion of administrative activities of law enforcement agencies and, on this basis, the establishment of programs of action by police officers, border guards, National Guard, customs service, etc. in exercising their administrative powers for the protection of public order and state border, actions in emergency situations, administrative cases, etc. The justification of the possibility of applying a programmatic approach within administrative activities of law enforcement agencies is the uniformity of administrative and jurisdictional, criminal and procedural activities, which are covered by a single concept of "law enforcement activity". It has been established that the programmatic

approach can be applied in any sphere of law enforcement activity, if: 1) such activity is situational in nature, and it is possible to perform the tasks arising during the implementation of this activity through consistent implementation of certain actions; 2) there is the need to streamline these activities by providing tactical recommendations in the modern form with the use of computer technologies and the ability to use them directly in the course of action, in "field conditions"; 3) the level of elaboration of theoretical bases of tactics of a specific type of law enforcement activity is sufficient (the concept of tactics, tactical situation, tactical task, tactical technique and system of tactical techniques has been elaborated).

Key words: law enforcement activity, criminal and procedural, investigative, operative and search activity, activity of a prosecutor and a judge in criminal proceedings, criminalistic programs, algorithms, programming of law enforcement activity.

